

TÜRKİYE'DE OKUL SOSYAL HİZMETİNİN KONUMU VE GEREKLİLİĞİ¹

Bircan REÇBER²

Öz

Türkiye'de okul sosyal hizmetine ilişkin teorik nitelikte girişimler bulunmakla beraber, bu konuda ne yazıkki uygulamada bir ilerleme sağlanamamıştır. Oysa eğitim-öğretim kurumlarda yaşanan veya yaşanma ihtimali bulunan sorunlara yönelik gerek öğretmenlerin gerek diğer meslek elemanlarının zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını belirtmek gerekir. Eğitim-öğretim kurumlarında sosyal hizmet alanına ilişkin oluşan sorunların çözümünde aldığı eğitim itibarıyla etkin olacak personel sosyal hizmet uzmanıdır.

Bu çalışmada öncelikle okul sosyal hizmetinin ne anlama geldiği açıklanmakta, okul sosyal hizmetinin kısa tarihi gelişimi verilmekte, okul sosyal hizmetinin Türkiye'de hangi konumda olduğu belirlenmekte ve daha sonra ise okul sosyal hizmetinin Türkiye'deki eğitim-öğretim kurumlarında gerekliliği görüşü savunulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul Sosyal Hizmeti, Ebeveyn, Sosyal Hizmet Uzmanı, Eğitim ve Sosyal Hizmet, Bütüncül Yaklaşım

---

1 Makalenin Geliş Tarihi: 01.11.2019 Makalenin Kabul Tarihi:02.12.2019
2 Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Sosyal Hizmet Uzmanı. e-mail:
recberb@uludag.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0001-8846-8780

Atıf: Reçber, B. (2020). Türkiye'de Okul Sosyal Hizmetinin Konumu ve Gerekliliği. *Tesam Akademi Dergisi*, 7(1), 11-36. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.695730>.

State and Necessity of School Social Work

Abstract

Although there are theoretical initiatives related to school social work in Turkey, unfortunately, any progress could not have been reached in practice. However, it should be noted that both teachers and other staff face difficulties in educational institutions. Considered the content of their education, social workers are the personnel who are able to find solutions to problems in the field of social work.

The study primarily deals with the definition and a brief history of social work, and the state of it in Turkey. In addition, it is claimed that social work is a necessity for educational institutions in Turkey.

Keywords: School Social Work, Parent, Social Worker, Education and Social Work, Holistic Approach

Extended Abstract

Within the framework of the principle of equal citizenship, students benefit from the right to improve their personalities, to continuously develop their education, and to integrate into social and vocational life. This situation is accepted as an indispensable element of the education system. The school social work, an area specialized for students in the national education system, contributes to the achievement of educational opportunities, the success of the student, and the struggle against social and regional inequalities.

The main function of the ministry responsible for national education is to formulate and implement educational policies. Services in education systems such as social, health, psychological, economic etc. are in the field of social work. The school social worker coordinates the process in close cooperation with the educational institutions, other institutions of the state, local authorities, and the actors in the social environment of students and their families.

The social worker in educational institutions conducts professional studies for the student and his/her parents who face many problems originating from psychological, social and economic reasons. In this sense, the school social worker tries to support the students and their families, to ensure cooperation and communication between students and education, and to inform their teachers and families about the needs of the students in line with their developments. In addition, the school social worker undertakes the mission of directing these students and their families to the institutions where they can get services to solve the problems experienced by the students.

Theoretically, the adoption of Strategy Document and Action Plan on the Rights of the Child for the years 2013-2017 is an important development. However, with the effective implementation of school social service, this theoretical development will become more substantial. There is a need for school social work in solving social, economic etc. problems.

In order to implement the school social work, it is a necessity to deal with the deficiencies in the legal arrangements. Additionally, it is important to do research in order to avoid problems related to implementation.

Implementation of the school social work in Turkey may not be initially possible since the effective implementation of school social work depends on the presence of a sufficient number of social workers. One social worker

should be assigned to all educational institutions at least. Additionally, the fact that the number of social workers is sufficient does not mean that the school social work will be successful. Success rests on the qualification of the social worker. The school social work can be successfully carried out with qualified social workers. With the application of school social work, it is possible to eliminate many problems in educational institutions. Such an application will also ensure a qualified education.

Giriş

Türkiye’de gerek ilkokul gerek orta ve lise eğitimi itibarıyla çeşitli sorunların (sosyal, ekonomik, kültürel vb.) artmasında çeşitli etkenlerin rolü bulunmaktadır. Bu etkenleri, sosyal, ekonomik, teknik, dini, ahlaki vb. şeklinde sıralanması mümkündür. Elbette, bu sorunlara yol açan etkenlerin tespit edilerek sorunun ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi mümkün olabilmektedir. Böyle bir durumda, iktidarda bulunanlar çeşitli politikalarla sorunu çözmeye çalışabilirler. Soruna çözüm getirici bir unsur da eğitim-öğretim kurumlarında sosyal hizmetin usulüne uygun olarak sunulması olabilir. Bu hususun Türkiye’de henüz arzulanan düzeyde olmadığı açıktır. Hatta konuya ilişkin literatür taraması yapıldığında, bilimsel çalışmaların yoğun olarak son yirmi yıla sığdırıldığı veya bu dönemde yazıldığı kolaylıkla tespit edilebilir.

Yapılmış olan bu çalışmaların herbirinin konuyu işleyiş açıları itibarıyla değerli oldukları aşikârdır. Aslında bilimsel çalışmaların çeşit olarak artması, karar vericilerin ve uygulayıcıların işlerini de kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda, alana Türkçe literatür olarak katkıda bulunmak gayesiyle böyle bir çalışmayı sunmayı amaçladık. Elbette bu tür çalışmalarda bir ana fikrin veya tezin ortaya konulması arzulan bir husustur. Bu nedenle çalışmada Türkiye’de okul sosyal hizmetinin (*service social scolaire/ school social work*) zayıf olduğu ve bu durumun güçlendirilmesinin sağlıklı toplum açısından gereklilik teşkil ettiği çeşitli argümanlarla savunulmaya çalışılacaktır. Doğaldır ki çalışmanın başarılı olup olmadığı, bu alanda uzman olan kişilerin olumlu veya olumsuz yöndeki görüşleri ve değerlendirmeleriyle anlam kazanacaktır.

Okul Sosyal Hizmeti Nedir ve Hangi Amaca Hizmet Eder?

Okul sosyal hizmeti, genel anlamda eğitim-öğretim kurumlarında öğrencilerin buldukları dönem veya yaşları açısından karşılaştıkları sorunların çözümüne (ebeveyn/*parents* vb. etkenler de dikkate alınmak kaydıyla), hatta karşılaşma ihtimali bulunan sorunların ortaya çıkmasının engellenmesine, eğitim-öğretim sürecini başarıyla sürdürmelerine yardımcı olmaya ve gerek teorik gerek uygulama açısından edinilen tecrübelerin hizmet olarak sunulmasına olanak sağlayan sosyal hizmetin özel bir alanı veya kurumu olarak tanımlanabilir (farklı tanımlar için bkz., Yeşilkayalı ve Bölükbaşı, 2017, ss. 251-252).

Okul sosyal hizmeti ile ilgili başka bir tanımlı 11.09.1991 tarihli ve 91-248 sayılı Fransa Devleti Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesinden (http://circulaire.legifrance.gouv.fr/pdf/2009/04/cir_996.pdf: Erişim Tarihi:

13.10.2019) (28.07.1995 tarihli ve 95-181 sayılı Genelgeyle revize dirmiştir) vermek uygun olacaktır. Bu Genelge (Blondeau, 1997-1998, s. VI.) itibarıyla okul sosyal hizmeti, eğitim hizmetlerine ve kurumların işleyişine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca okul sosyal hizmeti, kişilere ve öğrencilere, destek, danışmanlık ve dinleme hizmeti sunmaktadır. Bu haliyle okul sosyal hizmeti, eşitsizliklere karşı mücadele için ayrıcalıklı araçlarla eğitim sisteminin temel ögesi olmaktadır.

Bahsettiğimiz Genelgeyi de dikkate alarak okul sosyal hizmetin öğrencilere yönelik görevlerini genel olarak şu şekilde tespit edebiliriz:

- Mesleki kişisel ve grup çalışmaları yaparak öğrenciye yardım etmektedir (okul sosyal hizmeti, okul başarısızlığı ve bunun sonuçlarını önlemede önemli bir katkı sunmaktadır);
- Güçlük halinde bulunan öğrencilerin takip edilmesine (ekonomik vb. güçlükler dâhil olmak üzere) ve korunmasına katkıda katkıda bulunmaktadır;
- Tehlike halinde bulunan küçüklerin korunmasına ve tehlikeden uzak tutulmasına yardımcı olmaktadır;
- Sorumluluklarına ve eğitim yaşamlarına katkıda bulunmaktadır;
- Okul sosyal hizmeti, eğitim-öğretim sürecindeki tüm öğrencileri çevresi ile birlikte değerlendirmeye alarak hizmet sunmaktadır. Zira öğrencilerin karşılaştıkları veya karşılaşacakları sorunlar sadece öğrencilerden kaynaklı olmayabilmektedir. Mevcut sorunlara bir bütün olarak bakıldığında veya bu sorunlar birlikte değerlendirildiğinde sonuca ulaşmak daha kolay olmaktadır.

Okul sosyal hizmeti, öğrencilerin sorunlarının çözümünü sağlayarak okul başarısını güçlendirmeyi ve sağlıklı nesillerin yetişmesine katkıda bulunmayı amaç edinmektedir. Okul sosyal hizmeti, öğrencinin genel nitelikteki sorumluluğunu da (okulun içindeki/dışındaki, ailedeki, ilişkilerindeki, sosyal kısımlardaki vb.) dikkate alarak, ailesinin ve öğrenciliğine ilişkin özel yaşamına saygı kapsamında, partnerleriyle birlikte iç ve dış ağdakiler de dahil olmak üzere, eğitici rolleri itibarıyla ebeveyne³ yardımcı olmak, arabuluculuk yapmak, kişisel yardımda bulunmak ve dinlemek gibi parametleri de göz önünde bulundurarak durumlarının (öğrencilerin) gelişmesine olanak sağlayan özel bir misyon

3 Ebeveyn kavramını salt anne ve baba anlamında kullanılmaktadır. Ancak anne ve babası olmayan çocuklar açısından çocukların diğer yakınları, velisi, vasisi vb. konumda olan kişilerin de dikkate alınması gerekir.

ile meşgul olmaktadır. Burada bahsettiğimiz özel misyon, aslında okul sosyal hizmeti özelinde sosyal hizmetin kendisidir. Böyle bir durumda da okul sosyal hizmetini, klasik sosyal hizmetten ayrı bir olgu olarak değil, bizzat sosyal hizmetin belirli bir boyutu şeklinde değerlendirmek gerekir.

Okul sosyal hizmeti, eğitim-öğretim kurumunun içini ve dışını öğrenci merkezli olarak değerlendirmektedir. Diğer bir ifadeyle okul sosyal hizmetinde görevli sosyal hizmet uzmanı, ebeveyn-çocuk, mahalle-okul, ebeveyn-okul gibi olguları birlikte ele almaktadır. Bu haliyle, okul sosyal hizmeti, eğitim-öğretim sisteminin bir parçası haline gelmekte ve öğrenciyi temel alarak eğitim-öğretimi aksatan sorunlara (elbette sosyal hizmete ilişkin olanlara) karşı çözüm olabilecek projeleri gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Okul sosyal hizmetinin başarılı olması için her eğitim-öğretim kurumunda bir sosyal hizmet uzmanının düzenli olarak istihdam edilmesi ve kendisine uygun çalışma ortamının (görüşme odası, büro vb.) sağlanması gerekmektedir (<https://core.ac.uk/download/pdf/20662982.pdf>: Erişim Tarihi: 21.10.2019).

Okul Sosyal Hizmetinin Kısa Tarihi Gelişimi

Okul sosyal hizmetinin tarihi gelişimine ilişkin gerek Türkçe gerek yabancı dilde yapılan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle, okul sosyal hizmetinin tarihi gelişimine yönelik özellikle yeni bilgileri aktarmak uygun olacaktır. Aksi takdirde daha önceden yapılan çalışmalarda hususların tekrarlanması söz konusu olacaktır.

Özbesler ve Duyan'ın aktarımını dikkate aldığımızda okul sosyal hizmetine ilişkin resmi mahiyette olmayan uygulamaların 1906-1907 eğitim-öğretim yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli şehirlerinde (New York, Boston ve Hartford) tatbik edildiğini söyleyebiliriz. 1913 yılında ise ilk resmi uygulamaların Rochester ve New York şehirlerinde eğitim kurumlarında ziyaretçi öğretmenler tarafından başlatıldığını belirtebiliriz (Yeşilkayalı, 2016, ss. 138-140; Nadir ve Aktan, 2015, ss. 79-80). 1940-1960 döneminde eğitim-öğretim kurumlarında istidam edilen öğretmenler ve diğer okul çalışanlarının birlikte hareket etmeleri sonucunda, sosyal kişisel çalışma programları başlatılmıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra sosyal hizmet uzmanları eğitim-öğretim kurumlarında (okullarda) eğitim politikalarının geliştirilmesinde görev üstlenmişlerdir (Özbesler ve Duyan, 2009, ss. 20-21).

Konuya ilişkin Avrupa Kıtasında da gelişmelerin olduğunu belirtmek

gerekir. Bu konuda Blondeau'nun 1997 yılında yazdığı eserdeki bilgiler itibarıyla özellikle Fransız Devriminin etkisi ile Fransa'da okul çağındaki çocukların temel haklar çerçevesinde korunması gerektiği kaygısına ilişkin ilk düşünceler veya çalışmalar 1789 yılına dayanmaktadır. Okul sosyal hizmetinin çıkış noktasını anlamak için, 13.06.1879 tarihinde Paris'te okulların tıbbi muayenesine yönelik düzenlemeyi dikkate almak gerekir. Bu düzenleme ile birlikte 30.06.1886 tarihli Eğitim Yasası, daha çok tıp doktorlarının okullarda sağlık hizmetinin tıbbi tedavi yönünü güçlendirmeye yönelik hazırlanmıştır. Uygulanan sağlık hizmetlerinin ebeveyn ile temas konusunda sınırlı ve yetersiz kalmaya başlaması sonucunda eğitim-öğretim kurumu, aile ve hekim arasında bir bağı ihtiyaç duymuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra eğitim-öğretim kurumlarında tıbbi sağlık hizmetinin yanı sıra mediko-sosyal hizmeti de verilmeye başlanmıştır. Kurulan mediko-sosyal birimlerinde doktorlar, hem sekreter hem de "*hijyen yardımcısı*" rolünü yerine getirmek durumunda kalmışlardır. 1920 yılında, Paris'in 13. Bölgesindeki bir eğitim-öğretim kurumu, gönüllü çalışan "*okul hijyeni asistanı*" olarak da adlandırılan "*misafir hemşire*" uygulamasına başlamıştır. Söz konusu uygulamanın bir bakıma, okul sosyal hizmetinin ilk uygulaması olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Fransa'nın Seine Şehri Valiliği'nin 15.04.1937 tarihli kararıyla statüsü belirlenen bu "*okul hijyeni asistanları*"nın işe alımlarına başlanmıştır. Ancak bir diplomaya gerek duyulması üzerine söz konusu asistanların eğitimi, Milli Eğitim Hizmetlerinin yetkisi altındaki "*okulların tıbbi muayenesi*" hizmetine eklenmiştir. İlk, orta, lise ve üniversite öğrencilerinin sağlık hizmetini belirlemek üzere hazırlanan 18.10.1945 tarihli yönetmelikte, öğrencilerin hem tıbbi hem sosyal yönden korunması amaçlanmıştır. Bu Yönetmelik ile Milli Eğitim Bakanlığı, devlet hastanelerinde sosyal hizmet uygulamalarını başlatmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni sosyal ihtiyaçlar, okullarda sosyal hizmetin profesyonel anlamda oturtulmasında dönüm noktasını oluşturmuştur. Okul sosyal hizmetini kurduran 1959 Eğitim Reformu ile eğitim-öğretim kurumlarında sadece tıbbi takipler için değil, aynı zamanda maddi yardımlar, çeşitli yatırımlar, tatiller, yaşanan sorunların çözümü için de hizmet verilmesi gerektiği belirlenmiştir. Böylece, 1961 yılında, biri Milli Eğitim Bakanlığı ve diğeri Eğitim Hizmetleri Müdürlüğü'nden iki genelge ile sosyal hizmet uzmanlarının rolü ve çalışma koşulları daha kesin olarak tanımlanmıştır (Blondeau, 1997-1998, s. V).

Mediko-sosyal hizmetinin zamanla sadece kamuya ait yüksekokullarda verilmesi nedeniyle, diğer eğitim-öğretim kurumlarındaki öğrenciler bu hizmetten yararlanamamıştır. Bu nedenle bahsi geçen hizmetin anaokulları, ilkokullar, genel eğitim kolejleri ve meslek okulları gibi

eğitim-öğretim kurumlarında da verilmesi ihtiyacı doğmuştur (Blondeau, 1997-1998, s. V).

Eğitim-öğretim kurumunun tıbbi ve sosyal ekibi; bir doktor, bir mediko-sosyal sekreteri, bir hemşire (üniversitede ve lisede) ve bir sosyal hizmet uzmanından oluşmaktadır. Okul sosyal hizmet uzmanının en önemli fonksiyonu tıbbi ve sosyal faktörler arasındaki ilişkiyi kurmaktır. Okul sosyal hizmet uzmanı, öğrencinin eğitim-öğretime başladığı andan itibaren [anaokulu (Dağ, 2018, ss. 528-542) ve devamında] öğrenciyle ve ebeveynle (yoksa yetkili diğer kişilerle) iletişim halinde görevini sürdürmektedir. İlk ve ortaöğretim kurumlarında okul sosyal hizmeti, ebeveyn kaygılarına veya ebeveyn otoritesine odaklanırken, sonraki yıllarda gençler ve ergenlerin kişisel sorunları üzerinden sosyal eylem planları oluşturmaya odaklanmaktadır (Blondeau, 1997-1998, ss. V-VI).

Fransa’daki ANAS yapılanması (*Association nationale des assistant(e)s de service sociale- Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği*) profesyonel bir dernek olarak kurulduğu 1945 yılından başlamak üzere, 1949 ve 1981 yıllarında yayımlanan meslek kodları ile ilgili deontolojiye dair çalışmalar yürütmektedir. Mesleğin etik kuralları, 28.11.1994 tarihinde ANAS Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Bu sonuç, Fransa’da sosyal hizmet uzmanlığı mesleğinin uygulanması ve gelişiminde araç olmuştur (Dupuis ve Oldacre, 2013, ss. 5-34).

Okul sosyal hizmetinin gelişiminde İsviçre’deki eğitim-öğretim kurumlarının etkisi de önemli olmuştur. Sosyal hizmet ile eğitim-öğretim kurumunun bir bağımlılık ilişkisi kapsamında değerlendirilmesi ve uygulanmasını İsviçre’de de saptamak olasıdır. Aslında bu bağımlılık ilişkisi, kişinin içinde yer aldığı toplumun veya çevrenin koşulları kapsamında değerlendirilebilir. Zira sosyal, fiziksel, psikolojik, ekonomik gibi her bir unsur kişinin yaşadığı veya karşılaştığı sorunda etkili olmaktadır. Kişiyeye verilen eğitim⁴ itibarıyla, kişi kendini keşfetmekte,

4 Konunun bütünlüğünü bozmayacak şekilde eğitim kavramına yönelik şu genel bilgileri vermek ve değerlendirmeleri yapmak uygun olacaktır. Eğitim, kişinin yaşamında iyi-kötü, doğru-yanlış, yükümlülük, görev, hak, adalet gibi değerli etik kavramlar aracılığıyla kişinin davranışını/eylemini değiştirmesini ve olgunlaşmasını sağlayan bir süreçtir. “Education” sözcüğü Latince bir kelime olup “educare” ve “educere” sözcüklerini birlikte içermektedir. “Educare” sözcüğü, özel bir beceriyi fiziksel deneyimlemelerle pekiştirerek söz konusu beceri konusunda kişinin kendisini donatması anlamı taşımaktadır. Bir terzinin, bir cerrahın, bir aşçının el becerisini tecrübeler ve sayısız denemelerle kazanması örneğini “educare” sözcüğü için vermek mümkün olmaktadır. Eğitim sisteminde “educare” kısmı ile öğrencilere sertifika, diploma veya karne gibi konuyu öğrendiğinin tescilli anlamında bir belge verilmektedir. Eğitimin “educere” kısmı ise öğrencilerin hem bir kişi olarak kendilerini tanıma, hem kendilerinde var olan potansiyellerinin farkına varmalarını

tanımakta, potansiyelinin ve gücünün farkına varmaktadır. Bu hususta sosyal hizmet, kişiyi özellikle karşılaştığı sorunlar karşısında güçlü kılma, sorunların üstesinden gelme ve bu sorunları önleme gibi bir misyona sahiptir. Bu nedenle, sosyal hizmet ve eğitim-öğretim kurumu karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde kişinin yaşamında önemli iki alandır. Ancak bu iki alan hem Dünyada hem de Türkiye’de uzun zaman birbirinden ayrı kalmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, İsviçre’deki okullarda bu iki alan birlikte ele alınmaya başlanmıştır.

İsviçre’nin güneybatısında yer alan Valais Kantonu’nda Central Valais okullarında karşılaşılan zorlukları ve ihtiyaçları incelemek üzere Genoud Corinne (2014) tarafından “*Bütüncül Okul Sosyal Hizmeti: Okul Yaşamında Değişimlere Yenilikçi Bir Cevap Olabilir mi?*” adlı eserde aktarılan bütüncül sosyal hizmet uygulamalarını içeren bir çalışma yürütülmüştür. Bu eserin teorik çerçevesinde yer alan ilk kavram, eğitim-öğretim kurumlarındaki sosyal hizmetin bütüncül yaklaşımıdır. Corinne bu eserinde, bir sosyal hizmet uzmanı için Central Valais eğitim-öğretim kurumlarında bütüncül müdahale alanlarının olup olmadığını değerlendirmeyi ve bu eğitim-öğretim kurumlarında sosyal hizmetin bütüncül bir biçimde sağladığı yararların neler olduğunu saptamayı gaye edinmiştir. Söz konusu eserde bir dizi görüşmenin sonucunda öğretmenlerin, öğrencilerin karmaşık aile durumlarıyla ilgili her türlü zorlukla karşılaştıkları ve nispeten çaresiz kaldıkları belirtilmektedir. Bahsi geçen eserde bütüncül nitelikteki okul sosyal hizmetinin, henüz ifade edilmeyen ve eğitim-öğretim dünyasının doğrudan ilgilenmediği sosyal konular için çözümleyici olduğu vurgulanmıştır (Corinne, 2014, s. 23).

Türkiye’de okul sosyal hizmeti benzeri niteliğindeki uygulamaların 1960’lı yıllarda başladığını söyleyebiliriz. Öyle ki 1961 yılında İstanbul Üniversitesi’nde üniversite öğrencilerine hizmet sunmak gayesiyle oluşturulan “*mediko-sosyal*” merkezinde psikiyatri uzmanının yanı sıra psikolog ve sosyal hizmet uzmanı da görevlendirilmiştir (Özbesler ve Duyan, 2009, ss. 20-21). Ancak belirtmek gerekir ki bu uygulama üniversite düzeyinde kalmıştır. Türkiye’deki en önemli somut gelişme

---

hem de çevrelerini keşfetmelerini sağlayarak olgunlaşmalarını amaçlamaktadır. Eğitim, sadece okulda akademik bilgi verme, bir meslek ve müfredat eşliğinde yetiştirme gibi öğretimin sadece bir yönünü içermemektedir. Eğitim aynı zamanda öğrencilerin psiko-sosyal yönden çevresi ile olumlu ilişkiler kurabilmesine olanak tanyacak iletişim becerisi, kendini ifade etme, kendisi hakkında kararlar verebilme becerisi gibi yetkinlikleri kazandırma sürecini de içermektedir (Yayla, 2005, <http://efdergi.yyu.edu.tr>: Erişim Tarihi: 11.10.2019). Eğitimin yukarıda belirtilen her iki amacının yanında eğitim, aynı zamanda kişiye kendisi ve çevresi ile olan ilişkisine/ilişkilerinde olayları ve olguları objektif değerlendirebilmesi için gerekli bilgiyi de sunabilmelidir (Kuçuradi, 1997, s. 35).

hususunda 17.04.2001 tarihli ve 24376 sayılı Resmi Gazete’de (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/04/20010417.htm>: Erişim Tarihi: 22.10.2019) yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği’nde öngörülen düzenlemedir. Bu Yönetmelik itibarıyla (bkz. 29. madde)⁵ kurulacak veya kurulmuş olan rehberlik araştırma merkezlerinde sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi veya görevlendirilmesi benimsenmiştir. Ancak bu uygulamanın da tam anlamıyla okul sosyal hizmetini karşılamadığını veya oluşturamadığını belirtmek gerekir.

Türkiye’de okul sosyal hizmetinin uygulanabilmesi için öncelikle konu hakkında yasal düzenlemenin yapılması ve bu yasal düzenlemeyle birlikte tüm eğitim-öğretim kurumlarında sosyal hizmet birimlerinin açılması gerekir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (o dönemde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı)’nın 20013-2017 yıllarına ait Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nın⁶ 53 ve 54. sayfalarında yer alan “*Amaç 4. Çocuk Hakları Kültürü Çerçevesinde Eğitim Politika ve Programları Geliştirmek*” kenar başlığını taşıyan kısımda, sorumlu kurum Milli Eğitim Bakanlığı ve ilgili kurum olarak da Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gösterilerek şu cümleye yer verilmiştir: “*Okullarda çocuk, aile ve okul yönetimi arasında gerekli işbirliğini sağlamak ve şiddet öyküsü olan çocukları tespit ederek psiko-sosyal yönden desteklemek amacıyla, okul sosyal hizmet sistemi kurulacaktır*”.

Bahsettiğimiz “*Amaç 4. Çocuk Hakları Kültürü Çerçevesinde Eğitim Politika ve Programları Geliştirmek*” kenar başlığının açıklama kısmında yer alan değerlendirme de aynen şu şekildedir: “*Şiddet eğilimleri ve şiddete karışma olasılıkları akranlarına göre daha fazla olan çocuk ve gençlerin aile yapıları incelendiğinde genellikle çok çocuklu, göç eden, göç geldiği yerde uyum problemi olan, psikolojik hastalığa sahip bireyi olan, aile içi*

5 Bu konuda ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı’nın 10.11.2017 tarihli ve 30236 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/11/20171110-2.htm>: Erişim Tarihi: 22.10.2019) Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği’nin 25. maddesini de dikkate almak gerekir.

6 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (o dönemdeki ismiyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı)’nın 11.02.2013 tarihli ve 10722 sayılı, 18.06.2013 tarihli ve 64717 sayılı yazıları dikkate alınarak; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinatörlüğünde ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınarak hazırlanan “Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013-2017)”, Yüksel Planlama Kurulu tarafından 10.12.2013 tarihinde (2013/33 sayılı) kabul edilmiş ve 14.12.2013 tarihli ve 28851 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131214-15.htm>: Erişim Tarihi: 10.10.2019).

geçimsizlik ve şiddet sorunu olan, alkolün kötüye kullanıldığı ve madde kullanımı olan ve/veya olumsuz sosyal çevre içinde yaşayan aileler olduğu tespit edilmiştir. Bu tür ailelerden gelen risk altındaki çocukların tespit edilerek, aileleri ile çalışan bir okul sosyal hizmet biriminin oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu servislerde sosyal çalışmacı, psikolog, sosyolog gibi meslek elemanlarının çalıştırılması ve servisin, rehber öğretmenler ve okul aile birlikleriyle koordineli olarak çalışması faydalı olacaktır” (<https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/ulusal-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-plani.pdf>; Erişim Tarihi: 10.10.2019). Açıklama kısmında yer alan değerlendirmenin genel ve soyut olduğunu, sosyal sorunların sadece belirli boyutlarına değinildiğini belirtmek gerekir. Oysa bu çalışmanın içerisinde de belirteceğimiz gibi sosyal hizmet alanına giren ve sosyal hizmet uzmanının üzerinde çalışması gereken sosyal sorunların çeşitli ve çok boyutlu olduğu bilenen bir gerçektir.

Yukarıda amaçlanan hedefe yönelik eğitim-öğretim kurumlarında okul sosyal hizmetinin ülke geneline yaygınlaştırarak uygulanması hususunda henüz bir ilerleme sağlanamamıştır.

Eğitim-Öğretim Kurumlarında Sorun(lar) ve Okul Sosyal Hizmeti

Eğitim-öğretim kurumlarında çeşitli nedenlerle sosyal, ekonomik, psikolojik vb. nitelikte sorunların olması kaçınılmaz olabilmektedir. Bu tür sorunlara yönelik eğitim politikalarında ve uygulamalarında çeşitli modeller (Yeşilkayalı, 2016, ss. 143-148) denenebilmektedir. Ancak bu tür politikardan ve uygulamalardan kısa vadede olumlu yönde sonuç elde edebilmek güç olabilmektedir. Bu nedenle özellikle sosyal ve bu türdeki sorunların çözümünde ve önlenmesinde okul sosyal hizmetinin devreye sokulması ve bunun yaygınlaştırılması önemlidir.

Yukarıda eğitim-öğretim kurumlarına ilişkin genel anlamda bahsettiğimiz durumun Fransa’daki okullar için de geçerli olduğunu ve bu durumun oldukça risk teşkil ettiğini Martine Carn (Carn, 2009, s. 101), Robert Castel’e atıf yaparak açıkça belirtmektedir. Konuya ilişkin devletin genel mahiyetteki politikası önemlidir. Öyleki devlet, bünyesindeki eğitim kurumlarındaki genel anlamdaki sorunların çözümü için okul sosyal hizmetinin devreye sokulması gerekir. Böyle bir tercih yapıldığında doğal olarak okul sosyal hizmetinde görev üstlenecek personelin niteliği de ön plana çıkmaktadır. Zira, okul sosyal hizmetini bir statü olarak dikkate aldığımızda, bu statüye olumlu yönde anlam kazandıracak meslek elemanına ihtiyaç olacaktır. Bu meslek elemanlarının da donanımlı sosyal hizmet uzmanlarının olduğu açıktır. Elbette, eğitim-öğretim kurumlarında

istihdam edilen rehber öğretmenlerin de bu konudaki rolleri yadsınamaz niteliktedir. Ancak, rehber öğretmenlik ile sosyal hizmet uzmanlığının, alınan eğitim itibarıyla statüleri ve nitelikleri farklıdır.

Konu kapsamında Eyrignoux, öğrenciye ilişkin okul başarısının veya başarısızlığının sadece pedagojik bir olguya bağlanmaması gerektiğini, bu hususa yönelik okul sosyal hizmetinin de belirleyici bir rolünün olduğunu savunmaktadır (Eyrignoux, 1960, s. 83).

Okul sosyal hizmetinde sorunların tespiti ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri önemlidir. Bu konudaki başarı oranı çeşitli hususlara bağlanabilirken, bunlardan belki de en önemlisi sosyal hizmet uzmanının niteliği ve kişisel becerisidir. Sosyal sorunların çözümünde eğitim politikası, aile yapısı, dini değerler, ahlaki öğeler, ekonomik gelişmişlik düzeyi, teknik ve teknolojik gelişmeler belirleyici olabilmektedir. Devlet, hükümeti veya yürütme organı aracılığıyla bu sorunlara çeşitli yöntemlerle çözüm arayabilir. Ancak, eğitim-öğretim kurumlarındaki sosyal, ekonomik vb. sorunların tümüyle ortadan kaldırılması mümkün değildir. Öyleki toplumu oluşturan kişilerin sosyal varlık olarak sorunları farklı olabilmekte ve bu sorunlar çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir.

Sosyal niteliği itibarıyla kişilerin okul dönemindeki sorunlarının çözümünde veya bu sorunların ortaya çıkmasının engellenmesinde sosyal hizmetin önemi oldukça fazladır. Eğitim kurumlarında hiçlik duygusuyla, okul bırakma (geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Özkan ve Selcik, ss. 1275-1281) eylemiyle, şiddete başvurmayla vb. hususlarla mücadelede sosyal hizmet uygulaması çözümleyici bir yöntem olabilmektedir. Fakat güncel anlamda sosyal hizmet uzmanının eğitim-öğretim kurumlarında istihdam edilmesi nadir bir uygulamadır. Aslında bu uygulamanın yaygın hale getirilmesi gerektiği görüşünü savunmakla beraber, çeşitli bölgelerde nitelikli sosyal hizmet uzmanıyla pilot nitelikte projeler ivedilikle gerçekleştirilebilir.

Okul sosyal hizmetinin yaygın olarak uygulamaya konulmasıyla birlikte, sosyal hizmet uzmanı iç hukukun kendisine verdiği yetkilerin içinde kalmak kaydıyla, genel anlamda sosyal, ekonomik vb. nedenlerden kaynaklanan sorunların çözümünde gruplara ve/veya kişilere destek sunma, eşitsizlikleri giderme ve yararlanacakları haklara erişmeyi sağlamada savunuculuk misyonu üstlenecektir. Toplum içerisindeki kişinin en önemli hakkı, insan olarak vücut bütünlüğünü koruyarak varlığını sürdürmek ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaktır.

İnsan temel ihtiyaçlarını gidermek gayesiyle diğer insanlarla irtibata

geçmektedir. Doğaldır ki insanlar toplum halinde yaşamaktadır. Bu durum, insanların kendi aralarında dayanışma zorunluluğunu doğurmuştur. Bu dayanışma Georges Scelle (Scelle, 2008, s. *passim*; Güneysu, 2014, s. 4127; Melleray, 2000, s. 65 vd.) tarafından belirtildiği gibi benzeyiş ve işbölümü şeklinde olmaktadır. Aslında bu dayanışmayı toplumun içerisinde kolaylıkla tespit etmek de mümkündür. Öyle ki Türkiye’de farklı yerlerde hemşehri derneklerinin kurulması benzeyiş yoluyla dayanışmaya en iyi örnektir. İlk, orta ve lise eğitiminde olan kişilerin de gerek benzeyiş gerek işbölümü yoluyla dayanışmada bulunmaları eşyanın doğasıyla uyumludur. Ancak, bu dayanışmanın yarattığı veya yaratabileceği sorunların çözümünde devreye sokulması gereken meslek sosyal hizmet olmalıdır. Zira sosyal hizmet alanında verilen eğitimin bu tür sorunların çözümünde etkili olması yüksek ihtimaldir.

Mesleki Uygulamalarda Değişim Gerekliliği

Eğitim-öğretim kurumlarında oldukça önemli olan, hatta asli unsurlardan biri olarak kabul edilen öğretmenlik mesleğidir. Öğretmenlik mesleği alınan eğitim açısından öğretmeni donanımlı kılmaktadır. Bu donanım, öğretmenin kendi mesliğini icra etmesinde onu başarılı kılmakta ve öğrencilerin olumlu yönde yetişmelerinde de etkili olmaktadır. Ancak, eğitim-öğretim kurumlarında eğitim-öğretime ilişkin diğer meslek elemanlarının/uzmanlarının yeterince istihdam edilmemesi, hatta hiç çalıştırılmaması neticesinde bu kişilerin yapması gereken işler de öğretmene yüklenmiş durumdadır.

Belirtmek gerekir ki eğitim-öğretim sistemini etkileyen sorunların nedenleri çoğu zaman eğitim-öğretim kurumlarının dışından kaynaklanmaktadır. Öğrenci dışarıda yaşadığı sıkıntıyı ve ebeveyn den kaynaklanan sorunları genel anlamda eğitim-öğretim kurumuna taşımaktadır. Sorunların kaynağının dışarıda olması halinde, kimi kez öğretmenlerin bu sorunlar karşısında çözüm üretememeleri de söz konusu olabilmektedir. Belirttiğimiz gibi öğretmenler, öğrenme veya sınıf yönetimi ile ilgili sorunlarla başa çıkmak için eğitilmişlerdir. Ancak öğretmenler, bazen öğrencilerden ve ebeveyn den kaynaklanan kişisel veya aile sorunları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Genel olarak öğretmenlerin “*her derde deva rolleri olduğu*” durumu veya olgusu birçok toplumda kanıksanmaktadır. Yaşanan sorunlara bağlı olarak öğretmenler eğitimci rollerinin yanı sıra, bazen arabulucu, bazen sosyal hizmet uzmanı, psikolog veya evlilik danışmanı görevlerini de üstlendikleri görülmektedir. Öğretmenlerdeki bu rol fazlalığı asli işlerinin dışına çıkmalarına neden olmaktadır. Hatta bu durum öğretmenlerin verimli nitelikte mesleklerinin

gereğini yapmalarına engel bile oluşturabilmektedir. Bu durumu da profesyonel mesleki yardımın dışına çıkmak olarak değerlendirmek mümkündür.

Eğitim-öğretim kurumlarında öğretmenlerin karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri sorunları genel anlamda şu şekilde belirtmek uygun olacaktır:

-Ebeveynin İlişki Sorunları: Eğitim-öğretim kurumlarında öğretmenler, öğrencinin ebeveyn ilişkilerinin sağlıklı yürümemesinden veya yürütülememesinden kaynaklanan sorunlarla sıkça karşılaşmaktadırlar. Öğretmenin bu tür sorunları tespit etmesi veya yüksek düzeyde şüphe duyması halinde durumu okul sosyal hizmeti görevini yürüten sosyal hizmet uzmanına aktarması en ideal uygulamadır. Zira öğretmenin bu tür sorunları kendi yöntemleriyle çözmeye çalışması bir yandan enerjisinin bölünmesine, diğer yandan da yıpranmasına yol açmakta ve eğitim-öğretim görevi olumsuz yönde etkilenmektedir.

-Ebeveyn Rolüne İlişkin Sorunlar: Ebeveynin tutum ve davranışları sonucunda öğrencide oluşan sorunların çözümünde okul sosyal hizmetinin devreye sokulması gerekir. Bu durumda öğretmenden tavsiye alınması ve çözüm üretici bir merci olarak muhatap alınması aslında öğretmeni de zor duruma düşürmektedir. Zira öğretmen bu durumda asli yükümlülüğünün veya görevinin dışına çıkartılarak yıpratılmış olmaktadır. Öyle ki öğretmenin temel görevini yerine getirmesi gerekirken, ebeveyni dinlemek için zaman ayırması öğretmenin zaman kaybına ve psikolojik olarak yıpranmasına sebep olmaktadır. Öğretmenin ebeveyne çocuklarının her alandaki eğitimi hakkında tavsiye verme zorunluluğu bulunmamaktadır. Öğretmenlerin çoklu rol yüklenmelerinin, öğretmenlik fonksiyonun önüne geçmemesi gerekir.

-Öğrencinin Okul Takibine İlişkin Sorunlar: Prensip olarak ebeveynin öğrencinin takibi hususunda eğitim-öğretim kurumundaki öğretmen(ler) le işbirliği içerisinde olması gerekir. Ancak, bu işbirliğinin sağlanamadığı durumda, öğretmen öğrenciye ilişkin takibi ebeveyninden hangisiyle yapacağı konusunda tereddüt yaşamaktadır. Bu durumda öğretmen, ailede genel olarak otoriter rolü ön plana çıkan ebeveyn ile işbirliği yapmaya çalışmaktadır. Diğer yandan başarısız notlara ilişkin tartışmalarda ebeveynin birbirlerini suçlamaları halinde, öğretmen bu sorunun çözümünde (görevi olmamasına rağmen) hakem rolü de üstlenebilmektedir. Aslında ebeveynin görevlerini yerine getirmeyerek öğretmene ve eğitim-öğretim kurumuna sorumluluk yüklemeye çalışması, olağan bir durum olarak değerlendirilemez. Burada ebeveyni ikna etme

ve sorunun bir parçası olduğunu kabul ettirme görevi ve sorumluluğu okul sosyal hizmet uzmanına düşmektedir.

-Bazı Ebeveynin Eğitim-Öğretim Kurumu Sisteminin İşleyişini Anlama Güçlükleri: Bu konuda ebeveynin kısa süre önce farklı bir coğrafyadan gelmesi, lisanı yeterince bilememesi, kültürel, sosyal vb. farklılıkların olması eğitim-öğretim kurumuna ait sistemin anlaşılmasını engelleyebilmektedir. Bu durumda, ebeveyn çocuğunu veya çocuklarını takip etmede ve eğitim-öğretim kurumunda neler olduğunu anlamada zorluklarla karşılaşmaktadır. Kimi durumlarda öğrenci de, durumunu gizlemek için ailesinin zafiyetinden yararlanabilmekte ve öğretmene yanlış bilgi verebilmektedir. Böyle bir durumda sorunun giderilmesinde sosyal hizmet uzmanı tarafından öğrencinin okul takibinin yapılması, aile ile görüşmelerin düzenli aralıklarla gerçekleştirilmesi ve ev ziyaretlerinin sıklıkla sağlanması önemli olmaktadır.

-Çocuklarının Hata Yaptığını Kabul Etmeyen Ebeveyn: Bazı ebeveyn, çocuklarının hata yapmayacaklarını ve bu nedenle cezalandırılmalarının veya kötü not almamalarının gerektiğini savunabilmektedirler. Ebeveyn, çocuğun sözünü veya söylemini doğru kabul edebilmekte ve yanlışlığın öğretmenden kaynaklandığına inanabilmektedir. Önceki yıllarda okul başarısızlığı, devamsızlığı, davranış bozukluğu konusunda tamamen öğrenci suçlanırken son yıllarda öğretmen de sıkça suçlandığı görülmektedir. Elbette bu tür durumlarda öğretmenin de hatası olabilmektedir. Böyle bir durumda, okul sosyal hizmeti kapsamında istihdam edilen sosyal hizmet uzmanı çözüm mercii olarak devreye sokulmalıdır.

Sosyal değişimler aile sistemini de etkilemektedir. Ebeveynin eğitim-öğretim kurumu ile işbirliğine yanaşmaması, veli toplantılarına katılmada özensiz davranması, çocuklara verilen ödevleri çocukların yerine yapması gibi eylemler son zamanlarda giderek artmaktadır. Bazı aileler çocuklarına iyi koşullar sağlamak için yeterli kaynağa (zaman, enerji, sistem bilgisi vb.) sahip olamamaktadır. Eğitim-öğretim kurumu, sosyal devlet ilkesi kapsamında bu eşitsizliği gidermede önemli olmaktadır. Herkes için hedefler koymak ve bu hedefleri izlemeyi düzenli olarak değerlendirmek için okul ve ebeveyn arasında bağlantı kurabilecek projeler gerçekleştirmek yararlı olabilecek çalışmalardır (Corinne, 2014, ss. 41-49).

Okul sosyal hizmetinin yaygınlaştırılması neticesinde, şu hususun somut olarak tespit edilmesi önemlidir. Okul sosyal hizmet uygulamasından sonra öğrencilerin eğitim-öğretim başarılarında, eğitim-öğretim kurumuna devam etmelerinde, eğitime istekle katılmalarında vb. hususlarda artış

gerçekleşmişse, okul sosyal hizmetinin başarılı olduğu söylenebilir.

Aslında günümüzde okul sosyal hizmetinin görevlerini yerine getirmede yetki kullanan kısmen de olsa rehber öğretmen kurumudur. Rehber öğretmen uygulamasının da eğitim-öğretim kurumlarındaki yararı kaçınılmazdır. Hatta rehber öğretmen uygulamasının sunulan hizmetler açısından devam ettirilmesi de gereklidir. Ancak rehber öğretmen, sosyal hizmet uzmanı değildir. Bu durumda sosyal hizmet uzmanının eğitim-öğretim kurumlarında görevi gereği üstleneceği rol daha farklı olmaktadır. Örneğin sosyal hizmet uzmanı, devamsızlıkta ve eğitim-öğretim kurumundan kaçmada⁷ sadece öğrenciyi değil, aynı zamanda öğrencinin ailesini (yoksa bulunduğu yerdeki yakınlarını vb.) ve çevre koşullarını dikkate alarak çözüm üretmeye çalışmaktadır. Diğer bir ifadeyle, eğitim-öğretim kurumlarında öğrenciler açısından ortaya çıkan sorunların çözümünde öğrenci ile birlikte diğer etkenler de dikkate alınmaktadır. Nihayetinde ilk ve orta eğitim-öğretim kurumlarında devamsızlık, okuldan kaçma, şiddet eğilimi, suç işleme, uyuşturucu kullanımı gibi hususlar son derece önemli sosyal sorunlardır. Burada bir nevi okul sorunu, sosyal sorun haline dönüşmektedir. Bu sosyal sorunların çözümünde de okul sosyal hizmetinin önleyici, çözüm üretici ve katılımcı politikaları belirleyici olmaktadır.

Ebeveyn Açısından Yeni Bir Konum

İlk ve orta eğitim-öğretim kurumlarında çocukların karşılaştıkları veya bizzat çeşitli nedenlerle kendilerinin neden oldukları sosyal vb. sorunlar açısından ebeveynin durumu önemli hale gelmektedir (Özkan ve Kılıç, ss. 397-412).

Bu anlamda çocuk merkezli sosyal sorunların çözümünde, sadece çocuğa odaklanma halinde sorunu çözmek güçleşebilmektedir. Öyle ki bu tür sorunlara çoklu diyebileceğimiz etkenler neden olabilmektedir. Bu durumda da ebeveyn (yoksa yakını, velisi, vasisi vb.) ve çevresel faktörler dikkate alınır. Ama öncelikle ebeveyn föktörünün sosyal sorunların artmasında veya azalmasında etkisinin olduğunu kabul etmek gerekir. Böylece gelişmiş bir toplum yapısında ebeveyn konumu etkin olarak dikkate alınmak durumundadır. Çocuğa ilişkin ebeveynin kullandığı haklar var ise doğaldır ki sorumlulukları da bulunmaktadır. Aslında bu görüşün tersine Türkiye’de neredeyse atasözü haline gelen ve toplum

⁷ Fransa’daki eğitim-öğretim sisteminde okula devamsızlık (*absentéisme*) ile okuldan kaçma (*décrochage*) durumları farklı kategorilere konulmaktadır. Bu anlamda devamsızlık çeşitli nedenlerle okula gitmeme, okuldan kaçma ise okulda bulunduğu esnada farklı gerekçelerle o ortamdan uzaklaşma olmaktadır (Carn, 2009, s. 103).

tarafından da genel anlamda benimsenen şu cümle ilginç olmaktadır: “*eti senin kemiği benim*”. Bu cümle lafzı itibarıyla yoruma tâbi tutulduğunda, bir yandan çocuğun teslim edildiği öğretmene, kuruma vb. yapılara duyulan güven ortaya konulmakta, diğer yandan ise doğabilecek olası sorumluluktan ise kaçma hususu amaçlanmaktadır.

Oysa modern eğitim sisteminde çocuğun bir takım hakları ve sorumlulukları bulunmakla birlikte, çocuğa ilişkin fiil ehliyetini kullanma yetkisine sahip olan ebeveynlerdir [yoksa yukarıda belirttiğimiz diğer kişi(ler)]. Çocuğun eğitim-öğretim kurumunun dışındaki sorumluluğu ebeveynlerdir. Ebeveynin çocuğun yetişmesinde olumlu veya olumsuz rolü bulunmaktadır. Hatta çocuk için ilk yetiştirici ebeveynlerdir. Ebeveyn tarafından büyütülen ve yetiştirilen çocuğun okul yaşamında yarattığı ve/veya yaşadığı sorun(lar)da çözüm aşamasında sadece çocuk merkezli hareket etmek sorunun çözümünü güçleştirebilir ve belirli durumlarda imkânsız hale bile getirebilir. Bu durumda, ebeveyn sorunda ve bu sorunun çözümünde bir parça veya etken olarak düşünülmalıdır. Diğer bir ifadeyle eğitim-öğretim yaşamında karşılaşılan sorunlarda ebeveyn “*eti senin kemiği benim*” cümlesine sığınarak sorumluluktan kurtulamamalıdır. Bu gibi durumlarda ebeveyn ve sosyal hizmet uzmanı arasında bir bağlantının (bilgi alışverişi, destek, dinleme, profesyonel mahiyette görüşme vb.) olması elzemdir.

Belirtmek gerekir ki kimi gelişmiş toplumlarda çocuğun ilk yetiştiricisi konumunda olan ebeveynlere yönelik “*ebeveynlere okul açma projesi*” (*ouvrir l'école aux parents*) bile tatbik edilmektedir. Örneğin Fransa'da birçok akademik yapıda bu tür projeler uygulamaya konulmuştur (Carn, 2009, s. 106).

Yararlanıcı ve Kurumlar Arasında Yeni Aktörlerin Ortaya Çıkışı

Okul sosyal hizmetinden yararlanacak olan öğrenciler, buldukları ortamdan (mahalle, semt gibi), eğitim-öğretim gördükleri kurumların içerisindeki personelin niteliğinden doğrudan etkilenmektedir. Burada, yararlanıcı öğrencilerin yanı sıra bu öğrencilerin eğitim-öğretim yaşamlarında doğrudan etkisi olan ebeveynin, koordinatörün, proje geliştiricilerin, yöneticilerin, öğretmenlerin vb. kurumların ve kişilerin de dikkate alınması gerekir.

Aslında okul sosyal hizmetinde doğrudan veya dolaylı olarak örtüşen hizmet birimleri (rehber öğretmenlik kurumu gibi), yetkilerin yeniden paylaşımı, çalışma ağları, profesyonel yöneticilik gibi uygulamalar zaman zaman yetkinin kullanımı veya yetki alanı açısından çatışmayı da

beraberinde getirebilmektedir. Aslında teknolojinin gelişimiyle birlikte öğrencilerin yaşamındaki sorunlar da doğal olarak artmaktadır. Bu sorunların başında mobil telefon, bilgisayar gibi araçlarda mevcut olan internet aracılığıyla oluşan bireysel yalnızlık ve iletişimsizlik durumu gelmektedir. Böyle olmakla birlikte, bu sorunların çözümüne ilişkin sözel mahiyette açıklamalar yapılmakta, ancak yeterince somut nitelikte eylemler gerçekleştirilmemektedir.

Okul sosyal hizmetinde, sadece sosyal hizmet uzmanının bireysel gayretleriyle sosyal hizmete ilişkin sorunların çözümü bütünüyle mümkün olamamaktadır. Öğrencilerin eğitim-öğretim gördüğü kurumun/okulun da olumlu yönde irade içerisinde olması gerekir. Aslında sadece sosyal hizmete yönelik değil, tüm mesleklerde işbirliği yöntemleri ve/veya interdisipliner metotların uygulanmasıyla başarıya ulaşmak daha da kolay olabilmektedir.

Öğrencilerin Lehine Sosyal Hizmet

Yukarıda belirttiğimiz gibi, çeşitli nedenlerle eğitim-öğretime devam eden öğrencilere yönelik sosyal, ekonomik vb. karakterli sorunlarda artış meydana gelmektedir. Bu durumda, bu sorunların çözümünde etkin olabilen ve dünyada da genel olarak kabul gören sosyal hizmetin devreye sokulması gerekmektedir. Sosyal hizmet, alanı itibarıyla öğrencilere yönelik sorunları çözmeye ve bu sorunların oluşmasını engellemeye çalışarak öğrenci lehine bir fonksiyon üstlenmektedir.

Eğitim-öğretim kurumlarında kısaca okul başarısızlığı (*échec scolaire*) olarak kabul edilen olgunun içerisinde çok sayıda sorunu bulmak mümkündür (Thin, 1995, s. 53). Bu sorunların bulunması ve çözüm üretilmeye çalışılması sosyal hizmetin görevi olmaktadır. Okul sosyal hizmeti öğrencilerin lehine çalışmada bulunurken, ana gayesi öğrencinin eğitim-öğretim sistemine adaptasyonunu ve başarılı olmasını sağlamaktır.

Öğrencilere yönelik günlük sosyal hizmet uygulamalarının önemi de oldukça fazladır. Günlük okul sosyal hizmet uygulamaları öğrencilerin karşılaştığı sorunların daha iyi tespit edilmesini sağlamaktadır. Böylece bazı sorunlar büyümeden çözülebilmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanları, tüm öğrencilere bireysel veya gruplar halinde destek/kişisel danışmanlık yaparak sorunlu durumu analiz etmekte ve sistematik bir şekilde çalışmalar yürütmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanı, aynı zamanda sadece öğrencilere yardım etmekle kalmayıp zorluklarla karşılaşan tüm öğretmenler için de bilgi ve tavsiyeler vererek bir destek/kaynak aracı olmaktadır. Okul-öğrenci- öğretmen ilişkisinde elbette

sosyal hizmet uzmanının tarafsız kalması önemlidir. Diğer yandan okul sosyal hizmet uzmanı ebeveyn için bir kaynak kişi olarak tavsiyelerde bulunabilmekte ve gerektiğinde ebeveyni ve/veya öğrenci(leri)yi diğer kurumlara veya özel servislere yönlendirilebilmektedir. Okul sosyal hizmetin işbirliği içinde çalışması sayesinde, örneğin ebeveynen sosyal güvenliğe sahip olmayanları bilgilendirmek ve yardım alabileceği kurumlara yönlendirebilmek de söz konusu olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanının bu yönlendirme çalışmasını yapabilmesi için, öğrencilerin, ebeveynin ve öğretmenlerin ihtiyaç duyabileceği tüm kurumları (danışma merkezlerini, sosyal yardım birimlerini vb.) bilmesi gerekmektedir. Örneğin, sosyal hizmet uzmanının, öğrencilerin okul başarısı, gelişimleri ile ilgili yaşanan sorunlarda rehberlik araştırma merkezleri hakkında bilgi sahibi olması ve söz konusu kurumlarla ilişkiler oluşturarak bu ilişkileri sürdürmesi önemlidir.

Belirtmek gerekir ki eğitim-öğretim kurumu veya kurumları, çocukların ve ailelerinin günlük yaşamlarının merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle Corinne (2014) bütüncül okul sosyal hizmetinin önemli bir inovasyonu/yeniliği temsil edebileceğini belirtmiştir. Bu anlamda Corinne sosyal değişimler, bireysel, aile veya grup sorunları, eğitim-öğretim sistemi, okul-aile sorunları, sosyal zorluklar gibi hususlara her zaman karşılıklılaşmanın mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Böyle bir duruma ilişkin Corinne, öğretmenlerin ve öğrencilerin ihtiyaçları, sosyal destek, sosyal hizmet uzmanının müdahalesi ve destek türlerinin yer aldığı bütüncül okul sosyal hizmetine yönelik bir proje programı hazırlamıştır. Söz konusu programda, proje süresince eğitim-öğretim kurumunda görev yapacak olan sosyal hizmet uzmanının okul alanında öğrenciler, öğretmenler ve veliler için erişimin kolay olduğu bir ofise sahip olması ve düzenli olarak okulda bulunması gerektiği belirtilmiştir. Programa ilişkin okul sosyal hizmeti uygulamasının içeriğinde öğrencilere, öğretmenlere, ebeveyn (veliye veya eş değerinde olan yetkili kişiye) bireysel veya grup desteği sunmak, diğer meslek elemanları ile birlikte ekip çalışmasını yürütmek, okul içinde önleme projeleri düzenlemek, okul ve diğer kurumlararası işbirliği ve arabuluculuğu yapmak yer almıştır. Yapılan pilot uygulama sonucunda; sosyal hizmet uzmanının, eğitimle ilgili karşılaşılan sorunlara bağlı olarak yardım müdahalelerinde kendine özel belirli bir bilgiye sahip ve okul çalışanları için de kaynak kişi olduğu, okulla ilgili projelere katılarak özel konularda önleme projelerine katıldığı ve bu projeleri organize ettiği tespit edilmiştir. Eğitimin bir parçası olarak, müracaatçı ve uzman arasındaki yardım ilişkisi (mesleki ilişki) olduğu gerçeği dikkate alınarak, uygulama boyunca sosyal hizmet uzmanının yardım sürecinin etkin bir biçimde devam ettirilebilmesi için öğrenci, ebeveyn

ve öğretmenlerle kalıcı bir güven ilişkisinin kurulması gerektiği önemle vurgulamıştır (Corinne, 2014, ss. 23-26).

Okul Sosyal Hizmeti Kapsamında Sosyal Hizmet Uzmanı Ne Yapmalıdır?

Yukarıda aktardığımız bilgiler ve değerlendirmeler de dikkate alınarak okul sosyal hizmet uzmanının mesleki anlamada neler yapması gerektiğini aşağıda sunmaya çalışacağız. Okul sosyal hizmet uzmanı, mesleği gereği sorunla karşılaşan öğrenciyi, çevresi ile birlikte ele alması gerekmektedir. Çünkü insanın hareket etme gücü kendi öz kaynaklarına, öz becerisine ve yaşamına bağlıdır. Konuyla bağlantılı olarak Corinne (2014) yaptığı çalışmada okul sosyal hizmet uzmanının aşağıdaki gereksinimlerin her birine cevap verebileceği sonucuna ulaşmıştır. Bu anlamda sosyal hizmet uzmanı:

- Öğrencilerin ev ödevleri, sınavları, projeleri konusunda onlara destek olarak kendilerinin kişisel nitelikte güçlendirmelerini sağlamak ve belirli boyutta bir otonomi kazandırmak;
- Ebeveynin ve öğretmenlerin talebi üzerine tarafsız bir şekilde arabuluculuk yaparak çatışmalar sırasında müdahale edebilmek;
- Ebeveyn arasındaki çatışmaları, aile değişiminden kaynaklanan sorunları takip ederek çözüm önerileri sunabilmek;
- Sınıf içi çatışmaların söz konusu olduğu davranışsal sorunlara, grup çalışması yöntemi ile müdahale edebilmek;
- Davranış sorunu olan öğrencileri daha uzun bir süre boyunca izleyebilmek; şeklinde görev ve yetkilere sahiptir. Sosyal hizmet uzmanı, öğrencinin sorunlu davranışlarını ortadan kaldırmak amacıyla onu başka bir okula göndermeyi de önerebilmektedir. Ancak bu sonuncu hususun yerine getirilmesinden önce sosyal hizmet uzmanı, öğrenciye çözüm niteliğindeki sosyal hizmet mesleğinin gerektirdiği yöntemleri uygulamaya çalışmaktadır.

Belirtmek gerekir ki okul sosyal hizmet uzmanı, mesleğinin görevleri ve yetkileri kapsamında sorunların ortaya çıkmasını önleme fonksiyonu da bulunmaktadır. Bu önleyici nitelikteki fonksiyon veya görev iki boyutta değerlendirmeye alınabilir. Birincisi, öğrencilerin daha iyi anlayabildikleri ve harekete geçmeden önce üzerinde düşünebildikleri henüz oluşmamış mobbing, devamsızlık, başarısızlık gibi sorunlarını ele alan önleme çalışmalarıdır. İkincisi ise daha önceden oluşmuş sınıf

tekrarı, devamsızlık, sınıftan tecrit veya şiddet içeren davranışlara yönelik yapılabilecek faaliyetlerdir. Sorunların ilk belirtileri ortaya çıkar çıkmaz, okul sosyal hizmet uzmanı söz konusu sorunun nereden kaynaklandığını anlamak için hızlı hareket etmesi ve durumu iyileştirmek için neler yapılabileceğini planlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanının soruna bağlı olarak, bireysel veya grup çalışması veya diğer kurum/kişiler ile işbirliği çalışmalarını başlatması son derece önemlidir. Okul sosyal hizmeti çalışmalarının temel kaynağının öğrencilerin güçlü yönlerinin ve becerilerinin keşfi üzerine kurulması gerekmektedir. Negatif nedenler yerine öğrencilerin ve ebeveynin güçlü yanlarının öne çıkarılması mevcut sorunun/sorunların çözümünü kolaylaştırabilmekte ve olası sorunların ortaya çıkmasını engelleyebilmektedir.

Okul sosyal hizmeti uygulamalarında meslek elemanının (sosyal hizmet uzmanının) dikkatle takip etmesi gereken hususları aşağıdaki gibi sıralamak olasıdır:

- Etkinleştirmek: Mesleki çalışma başlatılan kişiyi/grubu sorunun çözümünde aktör(ler) durumuna sokmak. Diğer bir ifadeyle bu kişilerin kendilerinde var olan potansiyellerinin farkına varmalarını sağlamak;
- Tanımak: Mesleki çalışma başlatılan kişiyi/grubu tanımak. Bunun için ön görüşmeler yapmak, bilgi formları düzenleyip doldurmalarını sağlamak ve gözlem yapmak;
- Güven Oluşturmak: İlişkilerde güven oluşturmak sorunun çözümünde en etkileyici olgudur. Çünkü güvenin, harekete geçme isteğini geliştirmesi nedeniyle mesleki müdahaleyi daha kolay ve etkili kılması söz konusudur. Eğer mesleki ilişki sadece kriz durumlarında kurulmaya çalışılırsa, kısa zaman içerisinde güven oluşturulamaz ve yardım verilen kişiyi/grubu uzun vadede takip etmek zorlaşmaktadır. Ancak kişiye sürdürülebilir bir şekilde destek olabilmek için uzun vadeli bir takip gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanının okulda sürekli bir şekilde var olduğunu bilmek, öğrenciler için ilişkide bir kesinti olmayacağı düşüncesini ve beraberinde güveni de getirmektedir;
- Bireyselleştirmek: Bireysel farklılıklar dikkate alınarak, sorunların her kişide aynı şekilde çözülmeyeceği hususu doğrultusunda kişinin/kişilerin sorunlarına özel çözümler oluşturmak;
- Eşlik etmek: Kişiyi/kişilere yardım sürecinde sorunun çözümünde izlenecek yolu çalışılan kişi(ler) ile birlikte inşa edileceği hissini oluşturarak yanında olduğuna inandırmak. Çünkü kişilerin tanıdıkları

birinden yardım istemeleri çok daha kolay olmaktadır;

- Güçlendirmek: kişilerin kendilerinde var olan potansiyellerin ve becerilerin neler olduğunu mesleki çalışmalarla ortaya çıkararak sorunun çözümünde kişilerin bu potansiyellerini, güçlerini ve becerilerini kullanmalarını sağlamak (Corine, 2014, ss. 28-30).

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de eğitim-öğretim kurumlarında çeşitli nedenlerle oluşan sorunların çözümünde, mesleğin görevleri ve yetkileri kapsamında kalmak kaydıyla okul sosyal hizmeti uygulamasının ivedilikle başlatılması gerekmektedir. Bu uygulama bir yandan mevcut sorunları çözmeye etkili olabilirken diğer yandan olası sorunların çıkmasını engelleyici fonksiyona da sahip olmaktadır. Gelişmiş birçok toplumda uygulanan okul sosyal hizmetinin Türkiye’de de yararlı olması yüksek ihtimaldir. Öyle ki eğitim-öğretim kurumlarında çeşitli nedenlere bağlı olarak artan sosyal, ekonomik vb. nitelikli sorunların çözümünde okul sosyal hizmetinin etkili olduğu yukarıda gerekçeleri ile birlikte aktarılmaya çalışılmıştır.

Ancak okul sosyal hizmeti özelinde aktardığımız sosyal hizmetin başarılı olabilmesi için sosyal hizmet uzmanı yetiştiren yükseköğretim kurumlarında eğitim ve öğretimin kaliteli olarak verilmesi esastır. Bunu da kaliteli ve alanında yetişmiş/uzmanlaşmış öğretim elemanı (öğretim üyesi, öğretim görevlisi vb.) sağlayabilmektedir. Bu anlamda sosyal hizmetin özellikle uygulama boyutunun ağırlıklı olması nedeniyle sosyal hizmet uzmanı olacak öğrencilerin staj vb. aşamaları nitelikli olarak tamamlamaları oldukça önemlidir.

Türkiye’de okul sosyal hizmeti uygulamasına geçilmesine ilişkin görüşlere ve değerlendirmelere teorik anlamda 20013-2017 yıllarına ait Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nda yer verilmiştir. Teorik nitelikte böyle bir gelişmenin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Böyle olmakla birlikte teorik olarak kabul edilen okul sosyal hizmetin bütün eğitim-öğretim kurumlarında uygulanması ile bahsi geçen teorik durum daha anlamlı hale gelecektir.

Bahsettiğimiz okul sosyal hizmeti uygulamasının gerekliliği kapsamında istihdam edilen sosyal hizmet uzmanının yukarıda ana metinde belirtilen çalışmaları yürütmek üzere öncelikli olarak eğitim-öğretim ve öğrenci hakkında temel bilgilere sahip olmak için aşağıdaki ön çalışmaları yapması gerekmektedir.

-Ebeveyn, öğrenci ve öğretmen formları hazırlayarak öğrenciyi tanıma

amaçlı ön çalışma yapmak;

- Öğrencilerle ve ebeveynle mutlaka tanışma toplantıları düzenlemek;

-Öğrencilerle grup çalışmaları yaparak bireysel ve tüm grubu ilgilendiren sorunları belirlemek;

- Ebeveynle ve öğrencilerle yeterli bilgi ver gözlem yapıldıktan sonra mesleki çalışmalara (bireysel ve grup) başlamak. Çalışmaların başlangıç, gelişme ve sonuç (değerlendirme) görüşmelerinin yapılmasına dikkat etmek;

-Mesleki çalışmalar sırasında gerekmesi durumunda diğer meslek elemanları ve kurumlarla (kamu kurumları, STK vs) eşgüdümde bulunmak;

-Öğrenci ve ebeveyne verilecek seminer, eğitim, konferansların düzenlenmesinde ve sunumunda yer almak.

Bahsettiğimiz bu hususları genel olarak değerlendirmeye tâbi tuttuğumuzda, cevap verilemeyen veya çözülemeyen birçok soruna ilişkin okul sosyal hizmetinin etkin olduğu söylenebilir. Ancak okul sosyal hizmet uzmanı çalışmalarını sürdürürken çalışma yaptığı öğrenci, öğretmen veya ebeveynin çalışmaya katılımı konusundaki motivasyonuna dikkat etmesi ve her birinin sorunun çözümündeki rolünü/payını açıkça tanımlaması gerekmektedir.

Kaynakça/References

Blondeau, S. (1997-1998). Le Service Social Scolaire. *Melampous*, 7, V-X.

Carn, M. (2009). La question sociale à l'école et les assistants sociaux scolaires. *Diversité*, 58, 101-111.

Circulaire no 91-248 du 11 septembre 1991. (1991). Erişim tarihi: 13.10.2019, http://circulaire.legifrance.gouv.fr/pdf/2009/04/cir_996.pdf.

Corinne, G. (2014). *Le travail social scolaire sous forme intégrée: une réponse innovante aux évolutions du monde scolaire?* (Fransızca Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Haute Ecole de Travail Social, Sierre).

Dağ, A. (2018). Okul öncesi dönemde okul sosyal hizmeti. *Social Science Development Journal*, 3(13), 528-542.

Dupuis, G. ve Oldacre, N. (2013). *Etre travailleur social à l'école la construction du rôle de conseiller social et ses enjeux dans un cycle d'orientation* (Fransızca Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Haute école de travail

social de Genève, Genève).

Eyrignoux, G. (1960). Les cas sociaux qui se présentent à l'assistante sociale dès l'entrée de l'élève en sixième. *Enfance*, 13(1), 85-93.

Gökhan, G. (2014). Uluslararası hukuka sosyolojik bakış: Georges Scelle ve Uluslararası hukuk kuramı. *Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, 4117-4137.

Kuçuradi, İ. (1997). *Uludağ konuşmaları*. (Altıncı Baskı). Ankara: TFK Yayınları.

Melleray, F. (2000). Léon Duguit et Georges Scelle. *Revue d'histoire des facultés de droit et de la culture juridique*, 21, 45-88.

Nadir, U. ve Aktan, M.C. (2015). Okul sosyal hizmeti ve okul sosyal hizmet uzmanının rollerine ilişkin bir tartışma: Kurgusal bir vaka sunumu. *Sağlık ve Toplum*, 25(3), 78-88.

Özbesler, C. ve Duyan, V. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*. 34(154), 17-25.

Özkan, Y. ve Kılıç, E. (2015). Çocuk ve aile odaklı sorunların çözümünde okul sosyal hizmet uzmanlarının önemi: Uzmanların çocuk ve ailelerle çalışmada sahip oldukları beceriler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(3), 397-412.

Özkan, Y. ve Selcuk, O. (2015). Okul sosyal hizmeti'nin okul erken terki üzerine potansiyel etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1275-1281.

Resmi Gazete. (2001). *Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği*. Erişim tarihi: 22.10.201, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/04/20010417.htm>.

Resmi Gazete. (2013). *Kurul Kararı*. Erişim tarihi: 10.10.2019, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131214-15.htm>.

Resmi Gazete. (2017). *Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği*. Erişim tarihi: 22.10.2019, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/11/201711110-2.htm>.

Scelle, G. (2008). *Précis de droit des gens principes et systématique, Première partie*. Édité par Carlo Santulli. Paris: Dalloz.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2013). *Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı*. Erişim tarihi: 10.10.2019, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/ulusal-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-planı.pdf>.

Thin, D. (1994) Travail Social et Travail Pédagogique: une Mise en Cause Paradoxale de l'École. In G. Vincent (Eds.), *L'éducation prisonnière de la forme*

scolaire? (pp. 51-71). Lyon : Presses universitaires de Lyon.

Travail de Bachelor pour l'obtention du diplôme Bachelor of Arts HES-SO en travail social. (2014). *Le travail social scolaire sous forme intégrée : une réponse innovante aux évolutions du monde scolaire ?*. Erişim tarihi: 21.10.2019, <https://core.ac.uk/download/pdf/20662982.pdf>.

Yayla, A. (2005). Eğitim kavramının etik açıdan analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-13. <http://efdergi.yyu.edu.tr>: Erişim Tarihi: 11.10.2019.

Yeşilkayalı, E. (2016). Okul sosyal hizmeti uygulamasında yaklaşım ve model örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 135-152.

Yeşilkayalı, E. ve Bölükbaşı, H.D. (2017). Özel eğitim hizmetleri ekibinin bir parçası olarak okul sosyal çalışmacıları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(43), 248-260.